

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษา

งานศึกษานี้ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษากระบวนการการเรียนรู้ของชาวมุเซอในการจัดการเกี่ยวกับความเสี่ยงของการพังทลายของหน้าดิน ของชุมชนมุเซอบ้านมุเซอปากกล้วย หมู่ที่ 6 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย อันจะเป็นแนวทางในการป้องกันการพังทลายของหน้าดินในพื้นที่อื่นที่มีสภาพธรรมชาติคล้ายคลึงกัน ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งที่จะเสนอให้เห็นและเกิดความเข้าใจในรูปแบบของการปลูกพืช และขั้นตอนการปลูกเริ่มตั้งแต่การเลือกพื้นที่ การเตรียมพื้นที่ การเผาไร่ การปลูก การกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช และการเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาการพังทลายของหน้าดิน และเอื้อมไปถึงภูมิปัญญาและความรู้ของชาวบ้านในการเรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงที่ตนได้รับ เพื่อนำมาอธิบายให้เห็นความสัมพันธ์แบบผสมกลมกลืนซึ่งกันและกันระหว่าง กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมล้อกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

สำหรับการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนไว้ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาภาคสนาม สํารวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการพังทลายของหน้าดิน และมีการจัดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว
3. การกำหนดประชากร
4. การสร้างและเลือกใช้เครื่องมือในการวิจัย
5. การเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 5.1 การสังเกต
 - 5.2 การสัมภาษณ์
6. การตรวจสอบข้อมูล
7. การวิเคราะห์ข้อมูล

ศึกษาข้อมูลและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในขั้นต้นผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่มีนักศึกษาหรือนักวิชาการท่านอื่น ๆ ที่ได้ทำการศึกษาไว้ก่อนล่วงหน้า จากการศึกษาและอ่านตามห้องสมุด เช่น หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจัยก็เพียงศึกษาจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งพอที่จะเป็นแนวทางในการศึกษา โดยมีมุมมองของนักศึกษาที่เฉพาะเจาะจงลงไปในเรื่องการพังทลายของหน้าดิน อีกทั้งการแลกเปลี่ยนพูดคุยกับคณาจารย์ ผู้มีประสบการณ์ในงานวิจัย ก็มีความจำเป็นที่จะทำให้ผู้วิจัยได้เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจ โดยเฉพาะแนวทางเกี่ยวกับ “การป้องกันการพังทลายของหน้าดิน” ที่มีความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนด้วยการนำเอาความรู้หรือภูมิปัญญาของชาวบ้าน มาแก้ไขปัญหาดังกล่าว ให้สำเร็จได้ด้วยตนเอง

ในขั้นต่อมาผู้วิจัยได้ทำการศึกษาภาคสนาม เพื่อสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการพังทลายของหน้าดิน และการจัดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว

การปฏิบัติเพื่อให้การศึกษาเชิงคุณภาพดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยจึงมีความจำเป็นในการดำเนินการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนและน่าเชื่อถือมากที่สุด ซึ่งการที่จะทำเช่นนั้นได้ ผู้วิจัยต้องสร้างความคุ้นเคยและการสร้างการยอมรับจากชาวบ้านเสียก่อน ด้วยการแนะนำตัวกับผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นประธานคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ฟ้าหลวง ประธานคริสตจักรของหมู่บ้าน และเป็นเจ้าหน้าที่สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาโดยคุณ (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จึงเป็นบุคคลที่ให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยเป็นอย่างดี ทั้งในเรื่องข้อมูลทางวิชาการ และข้อมูลที่เป็นประเด็นสำคัญของการวิจัย โดยได้แนะนำให้รู้จักกับผู้นำหมู่บ้านอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตลอดถึงพี่น้องชาวมูเซอปากกล้วย พร้อมทั้งชี้แจงวัตถุประสงค์ของการมาในครั้งนี้ของผู้วิจัยให้ชาวบ้านได้รับทราบอย่างทั่วถึงและชัดเจน เพราะชาวบ้านหลายคนยังพูดและฟังภาษาไทยกลางไม่ค่อยเข้าใจนัก หลังจากการแนะนำตัวผ่านไป ชาวบ้านหลาย ๆ คนคลายข้อสงสัยในวัตถุประสงค์ของการเข้าหมู่บ้านของผู้วิจัยแล้ว ความสะดวกในการสำรวจและพูดคุยกับชาวบ้านก็เป็นไปได้ด้วยดี

หลังจากที่ได้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนทางกายภาพในระดับหนึ่งแล้ว จึงได้ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านย้อนหลังเท่าที่มีคนจดจำได้ รวมทั้งพื้นฐานของกลุ่มคนที่เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐาน สภาพชีวิตความเป็นอยู่และลักษณะการประกอบอาชีพของกลุ่มคนในระยะแรก ศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านในอดีต ปัจจุบันมีความแตกต่างอย่างไร ทั้งในด้านวิถีการผลิต อาชีพและรายได้ และศึกษาสภาพทางสังคม ลักษณะประชากร การศึกษา สาธารณูปโภค การติดต่อสื่อสาร ศาสนาและความเชื่อ การเมืองการปกครอง ความสัมพันธ์ทาง

สังคมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการผลิต ในขณะที่ศึกษาข้อมูลพื้นฐานผู้วิจัยได้กำหนดกรอบหรือเค้าโครงคำถามกว้าง ๆ (สำหรับการเก็บข้อมูลเจาะลึก) ให้เป็นแนวทาง เพื่อเข้าสู่ประเด็นปัญหาที่ต้องการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ การเรียนรู้ของชาวมูเซอในการจัดการกับความเสี่ยงของการพังทลายของหน้าดิน การเก็บข้อมูลเจาะลึกได้ศึกษาในประเด็นวิธีการผลิตแบบดั้งเดิม การประสบปัญหาการพังทลายของหน้าดิน ปัจจัยที่ทำให้เกิดการพังทลายของหน้าดิน วิธีการแก้ปัญหาการพังทลายของหน้าดิน ความรู้ที่ได้รับจากหน่วยงานของรัฐ และวิธีการผลิตแบบปัจจุบันของชุมชน โดยผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ ในแต่ละครั้งที่ทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเสร็จสิ้น ผู้วิจัยจะทำการเรียบเรียงข้อมูลให้ชัดเจน หากมีข้อสงสัยหรือไม่ชัดเจนผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลคนอื่น ทั้งนี้เพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

การกำหนดกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษานี้มุ่งที่จะทำความเข้าใจในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชาวมูเซอปากกล้วย ซึ่งในกระบวนการดังกล่าวจะมีผู้ที่เกี่ยวข้องซึ่งพอจำแนกได้ 3 กลุ่มคือ กลุ่มผู้ทำการถ่ายทอด กลุ่มผู้ที่ได้รับการถ่ายทอด และกลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบด้านการผลิตในชุมชน โดยระบุเป็นกรอบในการทำการศึกษาข้อมูลเพื่อนำไปสู่การรวบรวมข้อมูลที่รอบด้าน ด้วยการพูดคุยที่เป็นธรรมชาติและเจาะลึกในประเด็นที่ต้องการศึกษา

1. กลุ่มผู้ทำการถ่ายทอด เป็นกลุ่มที่มีอายุมากซึ่งส่วนใหญ่จะมากกว่า 50 ปีขึ้นไป ได้แก่ ผู้นำอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน ที่สามารถลำดับเหตุการณ์หรือบอกเล่าประวัติการตั้งถิ่นฐาน ลำดับเครือญาติรวมถึงการเปรียบเทียบการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติระหว่างอดีตจนถึงปัจจุบัน

2. กลุ่มผู้ที่ได้รับการถ่ายทอด ได้แก่ กลุ่มวัยกลางคน ซึ่งกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการส่งผ่านความรู้ที่ตนเองได้รับจากคนเฒ่าคนแก่สู่คนรุ่นลูกหลานสืบไป

3. กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบด้านการผลิตในชุมชน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของสำนักงานประสานงาน โครงการพัฒนาออยตุงฯ และเจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมการเกษตรพื้นที่สูงออยตุง

การสร้างและเลือกใช้เครื่องมือในการศึกษา

1. การสร้างแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ด้วยการกำหนดหัวข้อที่จะทำการศึกษาไว้ล่วงหน้าเป็นลักษณะคำถามแบบปลายเปิด เพื่อให้ชาวบ้านได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้วิจัยอย่างเป็นธรรมชาติ และได้ข้อมูลระดับลึกจากการซักถามรายละเอียดในประเด็นที่กำหนดเอาไว้ อาทิ

เช่น ขั้นตอนในการปลูกพืชของชุมชน ลักษณะปัญหาการพังทลายของหน้าดิน วิธีการป้องกันการพังทลายของหน้าดิน เป็นต้น

ตัวอย่างแนวคำถามที่ผู้วิจัยวางไว้เป็นกรอบในการทำการสัมภาษณ์ ดังนี้

- วิธีการปลูกพืชไร่แบบดั้งเดิมของท่านเป็นแบบไหน ช่วยอธิบาย
 - ท่านพบปัญหาหรืออุปสรรคอะไรบ้างในการปลูกพืชในอดีตแต่ละครั้ง
 - ท่านมีวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหานั้นอย่างไรบ้าง
 - ท่านคิดว่าปัญหาการพังทลายของหน้าดินเกิดมาจากสาเหตุใด
 - ในอดีตท่านมีวิธีการป้องกันการพังทลายของดินอย่างไร
 - ปัจจุบันท่านเปลี่ยนแปลงวิธีการปลูกพืชไปจากเดิมในอดีตหรือไม่ เพราะเหตุใด
2. สมุดบันทึก โดยทำการบันทึกข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัยเอง การบันทึกมี 2 ลักษณะ คือ บันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกต อีกลักษณะหนึ่งเป็นการบันทึกข้อมูลที่ได้จากการพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูล (ชาวบ้านมุเซอป่ากล้วย) ในประเด็นที่ต้องการจะศึกษา
 3. เครื่องบันทึกเสียง
 4. กล้องถ่ายรูป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การสังเกต

ผู้วิจัยใช้กระบวนการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการสังเกตสภาพพื้นที่และสภาพวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชน ตลอดจนสภาพแวดล้อมของชุมชน การรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ตามประเด็นของวัตถุประสงค์ในการศึกษา

2. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

สำหรับการสัมภาษณ์ ก่อนที่ผู้วิจัยจะดำเนินการสัมภาษณ์ ได้มีการเตรียมการไว้หลังจากที่ทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นในสนามสักครั้ง หรือสองครั้งก่อน แล้วนำข้อมูลมาเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ของการทำการวิจัยในครั้งนี้ เพื่อตรวจสอบดูว่า ควรจะรวบรวมข้อมูลอะไรบ้างที่สามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ได้ครอบคลุมทั้งหมด หลังจากนั้นจึงได้ทำการกำหนดกรอบหรือเค้าโครงคำถามให้เป็นแนวทางในการที่จะนำไปแลกเปลี่ยนพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูล ซึ่งในการแลกเปลี่ยนพูดคุย ผู้วิจัยจะใช้เทคนิคในการตั้งคำถามเพื่อสอบถามผู้ให้ข้อมูลอย่างต่อเนื่องกับคำตอบที่ได้รับตามเนื้อหาของการสนทนา ซึ่งในบางครั้งผู้ให้ข้อมูลจะมีการแสดงความคิดเห็นนอกกรอบหรือประเด็นที่เตรียมไป เพราะผู้ให้ข้อมูลมีประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตมานาน โดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ซึ่งถ้าหากมีใครมาให้ความสนใจและตั้งใจฟังเรื่องราวผ่านการบอกเล่าก็ดูจะมีความ

กระตือรือร้นที่จะถ่ายทอดออกมา ซึ่งผู้วิจัยก็ต้องพยายามถามคำถามเพื่อเข้าสู่ประเด็นที่ต้องการศึกษา ในการตั้งแนวคำถามผู้วิจัยได้สร้างความชัดเจนให้กับตนเองด้วยการนำเสนอแนวคำถามปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาและแลกเปลี่ยนกับเพื่อน ๆ หลายคน ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าสามารถครอบคลุมตามวัตถุประสงค์จึงนำไปดำเนินการในสนามต่อไป

การตรวจสอบข้อมูล

เมื่อได้ข้อมูลในสนามจากการรวบรวมด้วยวิธีการสังเกตและการสัมภาษณ์แล้ว ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลว่าสามารถตอบวัตถุประสงค์ของงานวิจัยได้หรือไม่ หากยังไม่สมบูรณ์ในส่วนใดผู้วิจัยก็จะเข้าไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจนเห็นว่าครบถ้วนแล้วจึงจำแนกข้อมูลตามวัตถุประสงค์แล้วทำการวิเคราะห์ การตรวจสอบข้อมูลผู้วิจัยได้กระทำไปพร้อม ๆ กับการเก็บข้อมูล เป็นการตรวจสอบทั้งทันทีที่อยู่ในสนาม และเมื่อออกมานอกสนามแล้ว โดยผู้วิจัยทำการตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ คือ

1. การตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลบุคคลที่ต่างกัน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงแหล่งข้อมูลบุคคลที่ใช้ให้หลากหลายออกไป เช่น เคยสัมภาษณ์นาย ก ในเรื่องประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ก็เปลี่ยนไปสัมภาษณ์นาย ข บ้าง เพื่อเป็นการตรวจสอบว่าประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านตรงกันหรือขัดแย้งกันอย่างไร
2. การตรวจสอบข้อมูลในสถานที่ที่ต่างกัน ได้แก่ การเปลี่ยนสถานที่ที่ได้ข้อมูลในเรื่องเดียวกัน เช่น ผู้วิจัยได้ข้อมูลเกี่ยวกับการขัดแย้งทางการผลิต ผู้วิจัยอาจเก็บข้อมูลจากบุคคลเดียวกันนี้ในสถานที่อื่น เช่น ที่บ้าน ที่โบสถ์ ฯลฯ
3. การตรวจสอบข้อมูลในเวลาที่แตกต่างกัน ได้แก่ การเปลี่ยนช่วงเวลาที่จะได้รับข้อมูล เช่น เคยเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชุมชนในช่วงกลางวัน ผู้วิจัยก็จะเปลี่ยนเป็นการเก็บข้อมูลในช่วงเวลาเย็น เป็นต้น
4. การตรวจสอบข้อมูลที่ไต่จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยการสอบถามผู้นำชุมชนหรือผู้รู้ของชุมชน ซึ่งสามารถยืนยันความถูกต้องของข้อมูลได้ เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบข้อมูลก่อนนำไปเผยแพร่

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กระทำไปพร้อม ๆ กับการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลได้เริ่มวิเคราะห์ตั้งแต่การเก็บข้อมูลระยะแรก ๆ การวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละครั้งจะเป็นการเปรียบเทียบข้อมูลเพื่อหาข้อสรุป ซึ่งผลการวิเคราะห์ในระยะแรกนี้เป็นตัวกำหนดประเด็น

ปัญหาที่ต้องเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่เกี่ยวกับข้องกับการเรียนรู้ของชาวมูเซอในการจัดการความเสี่ยงของการพังทลายของหน้าดินต่อไป การวิเคราะห์ในขั้นต่อไปเป็นการวิเคราะห์เพื่อดูว่าข้อสรุปดังกล่าวในระยะแรกสอดคล้องกับข้อมูลที่รวบรวมเพิ่มเติมเพียงใด โดยผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์เป็นระยะ ๆ จนถึงขั้นสามารถยืนยันข้อสรุปหรือแนวคิดที่ได้ การศึกษาลักษณะของการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์จะสลับกันไปจนกระทั่งเสร็จสิ้นการวิจัย

กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์โดยพิจารณาถึงบุคคล สถานที่และเวลา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เที่ยงตรง ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ได้นำมาจัดเป็นภาพของการเรียนรู้ของชาวบ้านในการจัดการเกี่ยวกับความเสี่ยงของการพังทลายของหน้าดิน ที่มีมาตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบัน รวมถึงปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่มีผลต่อการจัดการเกี่ยวกับความเสี่ยงของการพังทลายของหน้าดิน ความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่ได้จากการเรียนรู้

จากนั้นจึงนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลออกมาเป็นลักษณะของการเขียนบรรยายหรือพรรณนา